

ACC. N:R M. 1948: 183 - 372.

Landskap: Östergötland Upptecknat av: Gustaf Olsson
Härad: Finspongälän Adress: _____
Socken: Hällestad Berättat av: _____
Uppteckningsår: 1922 Född år _____ i _____

Publiert
LUNDSONETT
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 1948

person, ty då blir det mycket kvigkalvar i ladugården. Samma blir förhållandet, om en kvinna kastar in på höskullen första fånget hö under bärgningen om sommaren.

Vid Larstorp var det en torpare, som viskade i örat på djuren, att de skulle förhålla sig väl, när han släppte ut dem första gången om våren.

Förr i tiden kunde man inte äta hästkött. Det gick ej an. Ej heller kunde vem som helst slakta en häst. Detta göra ålåg rackaren ("bosen"), som efter bud fick gå omkring och slå ihjäl gamla hästar, dra av dem skinnet samt gräva ned köttet. Även kattor och hundar, som skulle dödas expiderades av "bosen". Även dessa djur brukade flås för det mesta, ty skinnet användes som foder i "glamössorna" (en sorts huvor av kilar och flikar vid öronen)

Den siste "bosen" i Hällestad gick under det veder- namnet Morderus. Lite råbarkad blev han under sin tjänsteutöv- ning, söp och svirade ibland. Hundarna berättas ha känt igen honom på långt håll och skällde på honom, när han visade sig. (Se även 312 o "Bosen" sid 415.)

Om man står under ett träd vari en gök sitter och gal, kan man önska sig tre ting, och dessa önskningar bli upp- fyllda.

Om göken gal på rågskylarna blir det våt höst. Samma blir förhållandet, om han ej flyr för hökärren d.v.s., när hö-

Drubblat

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 331

sid 333

bärgningen börjar.

Ifall åsken går, när hönan ligger på ägg, blir det ej tur med kycklingarna.

Stora ägg anses vara tuppägg samt små hönägg, varför man tager små ägg helst, när man lägger honor.

Om "tuppägg" varur spirtus kläcktes se sid 151.

Väderleksmärken.

Skilda personer hava meddelat följande:

Vit jul ger grön påsk och grön jul ger vit påsk.

När snön är näpen (näsvis) d.v.s. ryker in i alla hål och i alla springor då blir han ej gammal.

Det blir snart regn, när räven skriker mycket, när katten sover på hjärnan eller biter i grässtrån, när svalorna flyga lågt, när göken kommer nära boningshusen, då han gal, och då gröngölingen skriker nära husen.

Fredagen"har sitt eget vär, men lördan håller mä vic-
ka."

"Så mycke vackert vär ää på söndan, så prästens kra-
ge hinner törke."

När det regnar för öppna kyrkodörrar om söndagen,
blir det regn hela veckan.

Stor mångård ("ämgårl") betyder lite ruskväder, men
liten mångård varslar mycket rusk.

sid 333

sid 335

ACC. N:R M. 1948

Långvarigt regn blir det, om "vägar" uppstå i vattendragen vid regnväder. Samma tros bli följden, om det blir mycket bubblor på vattnet, när det regnar.

Så länge som myrorne äro ute före vårfrudagen, så länge få de vara inne efter densamma d.v.s. om det blir mildt före blir det kallt efter vårfrudagen.

Då skator och getingar om våren bygga lågt, väntar man en torr sommar, men om de bygga högt, tror man det varslar våt sommar.

Dagordningen.

hos bönderna i notra Östergötland är nog lite olika nu mot förr, ehuru man håller fast vid en del gamla vanor.

Förr steg man vanligtvis upp tidigare än nu. På vintern hade man ju tröskningen, och då denna måste utföras medelst slaga, vilket var mycket sinksamt, steg man många gånger upp vid 3 á 4 tiden på morgonen, ibland förr. Om sommaren måste man även vara morgontidigare, enär man var tvungen att meja all skörden för hand med lie. Numera torde man ej ofta stiga upp före 6 i vanliga fall. Då drickes kaffe, som en av pigorna varit uppe och kokat, sedan skötes djuren om till framåt kl.8, då det är frukost. Vid "frukusten" åt man och äter väl än på många håll en rätt bestående av "sås och brö" samt stekt fläsk. Såsen kokades rätt tunn i den låga men vida panna, där fläsket stektes. Pannan med såsen i sattes fram på bordet och över såsens yta

Dubbelsett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 336

sid 338

hälldes flott i ringlar. Nu tog man för sig av såsen på sina tallriker, doppade brödbitar i den och åt jämte fläsk. Hade man ej sås, åt man uppvärmda kvarlevor sen föregående kväll såsom rotemos; ärtsoppa m.m.

Efter frukosten går arbetet till kl. 10, då förmiddagskaffet med eller utan dopp drickes. Förr tog man det senare och kallade de "elvekaffe". Kaffet bäres ut till arbetsplatsen, om utearbete pågår. Obs. att man sällan eller aldrig dricker kaffe vid huvudmåltiderna.

Middagsmålet ätes kl. 12 eller lite senare och utgöres exempelvis av tunn välling och smörgås, sill och potatis, potatis och "krösamos" (lingonsylt), "munk" eller våfflor och sylt m.m. Kött hade man inte råd till så ofta förr men kommer nu fram mera ofta. Särskild efterrätt brukades ej förr och sällan nu också. Numera äro trätallriker sedan länge utdömda, och även träskedarna äro bortlagda, ehuru senare. Nu har var och en sin porslinstallrik med kniv, gaffel och sked, medan man för knappt en mansålder sedan slevade i sig maten ur samma fat och tog sin mat med fingrarna.

Kl. 4 e.m. äter man eller rättare dricker "aftonvarl" bestående av kaffe med dopp, som bäres ut till arbetsplatsen.

Kvällsvard ("nattvarl", nattvarl,) intages vid 8-tiden på kvällen eller något förr. Då äter man ärtsoppa, rotemos, (lördagskvällarna tjock välling med sirup) potatis och mos m.m.

Doublettit

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 338

sid 340

ACC. NR M. 1948.....

Förr i tiden åt man alltid vattengröt och mjölk om kvällarna, men sedan välståndet stigit, är det nästan bortlagt.

Folkdiktning.

Stäv.

"Dä ä inte långt mella varva", sa käringen, när ho åkte på kvarnsten.

"Dä här dä bröer inte", sa tiggern, när han stog på logen å trask. "Nej, ta te käppen ä säcken, så får du kaka på fläcken!"

"Dä va mycke väsen för så lite ull, sa gubben, när han klippte grisen.

"Äm ja vore kungen, så åte ja bare talgen", sa pöjken.

"Dä gick allt mä", sa pöjken, när han smorde smöret på grinnstölpen, å sola gasse.

"Dä lier", sa Fik-Olle, när han höll på å bryte sej ut u häktet.

"Kvällen får le svie", sa den, säm inte vart färdiger förrns då.

"Här ä ja säm barn i huset, sa Tjyve-Pelle, när han kom te häktet".

"Här ä ingen orning", sa katten, när di körde ut'en julafton.

Druckbillet
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
sid 340

sid 344

"Dä va skönt" sa Gustava öm kyssen, den gång ho ingen fick.

"Sånna ä di", s päjken äm lössa.

"Dä ä slanning", sa Lille-Kalle.

"Ni ska inte göre, säm ja gör, utan säm ja sär", sa den ogudaktige prästen åt sina åhörare.

"Di har var å en sin se", sa piga, säm tog mä sej e vagge, vort ho flytte.

"Dä ä inte fullt förrns dä rinner över, sa den säm spydde i vattensån, när han kom fuller hem en gång.

"Dä börjer å skymme på", sa räven när han satt i saxa.

"När ja va liten," sa den säm aldri vart någe stor.

"Dä ä plass för fler," sa pöjken, när han knuffe mor sin i sjön."

"Dä va hemskt", sa Rydingen, när höna tramp'en.

"Dä å årsas ti", sa den söm mejde gröner någ.

"En får ta mej å en får ta bytta!" sa ho, söm sett å mjölke å fick höre, att ho ha blitt näm(de)mansmor.

"Sitt ner gött Fölk! Visserlien ha le Gud öpphöjt mej, men ja ä le inte mer än e mänske ja heller," sa han, säm blitt utvarder te näm(de)man, när han kom åt körka å fölket stog åpp för te sjunge en psalm.

"Dä tar sej", sa pöjken äm skriket.

"Sånna ä di," sa pöjken äm lössa.

ACC. NR M. 1948.....

IDrubblätt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 348

"Elendet" sa Mullrock, när gumma dog.

"Dä va saker", sa Pommern om osten.

"Du va en toker," sa Stann-Kalle om grisen.

"Dä ska vare mått på allting," sa skräddern, när han slog te kärnga mä arna.

"I ra, i ra!" sa bonnen, när han körde ivall e ko.

"Skål på hälsa," sa piga när ho drack u mjölka för kalven.

"Dä ä bra, säm dä ä, sa den, säm hade ell i håret.

"Dä ä dä siste, säm går!" sa tjuven, när han tog dörren.

"Dä ä dä siste, säm går!" sa bonnen, när dasset brann.

"Dä blir le når rå", sa gumma när ho bake pannkaker på isen.

"Håll u min sväng", sa Pluntan-Tor, när han danse.

"Dä kommer igen," sa bonnen när han ga grisen fläsk.

"Dä kan hände den allra bäste, för dä hände mej", sa Stina, när dä gick nånn emot.

"Dä ä inte gött te stå i takdröppen i allsin ti," sa gubben, säm hade e illaker gumme.

"Var ä kniven!" sa bosen, när han hade 'n i mun.

"I mörkret tar di mej för gött mä", sa piga, säm va så ful.

"Dä gick le an för far, säm fick ta mamma, dä ä värre sid 350

ACC. NR M. 1948.....

för mej, säm får ta en okänder" sa pöjken.

"Ungdomen rasar," sa gumma. när ho slog huvet mot
husdörren.

Ordspråk.

Den hunn, säm ska köres te skogs, han biter inte
många djur.

Den hunn, säm ska köres te skogs, kommer jageter hem.

När krubba ä tom, så biss hästa.

Dä finns fler brokige hunne än prästens.

Tomme hunne jager bäst.

Va gör dä, att kona mjölker, äm ho slår ut et mä
skänka.

Dä säm gömmes i snö, dä kommer fram i tö.

Dem säm inte vill gå i vall, han har allti förfall.

När en har många järn i ellen, bränns nåre.

Te läre gamle häste nytt trav ä inte lätt.

I nödens tid äter höken skater.

Den säm ska bygge hus ätter var mans rå, han får ald-
ri taket på.

Lånter säck ska släpe.

Flygenes kråke ska någe råke, sittenes får inget.

Dä ä bättre te ge en hunn en bit än slöss mä'n.

Var ska sleva vare äm inte i gryta.

Sämste racka skäller allti först.

1000
Dubblätt
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 351

sid 353

ACC. NR M. 1948

När den fattige kommer te ära, då blir han en förtryckere.

Du ska inte sälje bört skinnen, förrns du ha skjute björn, såm dä sitter på.

Utå dåligt lär gör di dålige sko.

Den säm ä födder te hänges han drunkner inte.

Du ska inte båse (göra bås) förrns kalven ä buern (född)

Vår Herrè ga inte kulleko (en ko utan horn) horn, för då ha ho stånge ihjäl di andre.

Barnebrö ä hårt.

Andra talesätt.

I brist på bröd äter man limpa.

Gubben visste inte, att gumma va tokiger, förrns ho sjöng, när ho åt.

Dä ä förarglitt te höre löss hoste, för di har så litet bröst.

Min dräng hade äj (också) en dräng, å båge så va di late.

Dä kan vi göre, mä en katt äter öpp en halmkärve.

Ingen ä sämre, än när han ska gifte sej, å ingen ä bättre än när han ä dör.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 353

sid 355

ACC. N:R M. 1948.....

När en tapper salt,
då får en inte öpp allt.
Men när en tapper smör,
då får en öpp, mer än sej bör.

Herre å hunne, å vetlöse unge stänger aldri dörre.
Vebränder gröt å arge kärnger ä dä värste, säm finns.
Skoskav å prästehat ä dä värste, säm finns.

Alle barn i börja utams Pär i Mølje; han vart kar(1)
strax (säges om en som aldrig kommer nånn stans, fast han tror
sig duktig. Mølje= arbeta långsamt.)

Västanvär å kärngeträte,
sluter sällan utan väte.

Ja ska säje er e gåte,
att alle säm kommer i sjön, så blir di väte,
å kommer di i kärr,
så blir di etter värr.

Lek inte mä ellen, för då pisser du i sänga!
Dä ä inge tjyve hemme nu, di ä alle börte å stjal.

Bonnehjærtet ä sådant, att när trättan grise ä framme
så titter bonnen ätter den fjortne.

Nu ä dä lus på den här sia utå skjorta mä, å dä ä inte
inte mer än en måne, sän ja nände'na, å då tugge ja varävige sön.

Dä ä like omöjlitt säm te äte ell.

Druckbillett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV
sid 356

sid 358

ACC. NR M. 1948

Doublett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Dä går in säm Guss ol i en tokiger.

Va skulle du ha hatt (haft) för en hatt te hatt, äm
du inte ha hatt din gamle fars hatt te hatt, när du skulle hatt
en hatt te hatt.

sid 358

Du ä nittinie gånger fulere än Kalmar-jan, å han va
fulere än Skam.

Prästesäcken har ingen böttten.

Du sätter äpp näsa, säm e tysk so. (Om en som är hög-
modig.)

Du lever säm en ryss, (säm en tysk) (Om en som för
väsen)

Ja älsker dej säm en börde (bulnad) där bak.

Dä ä inget kalas,
där inte någe går i kras.

Nu ha du allt luse (plockat lössen av) din lille
hunn! (När ens tålamod är slut med någon, säger man så.)

Dä ä ett elände, när den ene tiggern tar påsen för
den andre.

Dä ä förarglitt te si, att en tiggere kommer te häst.

Dä ä många mode på näser.

När en ska träte mä herra å pisse emot väret, då
får en dä meste på sej.

sid 360

ACC. N:R M. 1948.....

1Dulbblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När en ska träte mä herra, då ska en vare säm en
ilsken gris.

Dä ä skamlitt re fråge men rolitt te vete: Har herrn sid 360
löss? (Säges om man vill vara näsvis)

När ja blir stor å får brälappenäve, då ska ja slä
ner vår stuge å Gröverns stuge å plommatalla(plommontallarna).

Du ä så rädder för te göre någe säm Skam för åskell.

I går, när ja kom ut, fick ja si ett marn(moln) så
stort säm en hansketumme, å ja tog rena(vägrenen) på aæla å
sprang spaen(spaden) änna utför å spände kärra för mærra å körde
in sju lass törrt (torrt) regn, å dä kom inte en enda väter hö-
dröpe (droppe).

Dä ä klart säm körvespa (korv) äm dä ä aldri så tjockt.

Alestör (staver av al) å björkering, dä varer inte
året ikring.

Dä ä inget kalas, där inte någe går i kras.

Du ä ker(karl) jäms ätter (efter) fotknulera, sän
tar skithesera ve (börja).(Säges om någon, som vill anse sig
mera försigkommen, än han verkliga är.)

Dä ä många mode(e också hörbart i dialekten) på nä-
ser (näsor).

se s. 254 o 291.

Gåtor.

Va ä dä, säm går å går å aldri kommer te döra? Klocka. sid 363

ACC. N:R M. 1948

11 Dubbellett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sid 363

Vem går te brunn å gaper men dricker inte? Koskälla.

Va ä dä säm lukter först, när en kommer in på abote-
ket ? Näsa.

Lapp på lepp men ingen söm. Kålhuvet.

Va ä dä säm hänger nermella himmel å jorl, går runt
å gör egg ? Slipsten.

Va ä dä säm sitter i mitten på Karin å i ändan på Pär?
Bokstaven r.

Stave te törrt gräs mä två bokstäver ! H ö.

En laggårl full mä vite kor å en rö kalv mitt på flo-
ra. (flor = stengolv i fähus) Munnen med tänder o tunga.

Stert står å rött hänger, smaker like bra för piger
säm för dränger. Körsbäret.

P,p, Petronella, prästens pige hette Pella. Hur mång-
e p finns dä i detta ? Inget.

Dä stog två stake på marka, å på dä stog dä en säck,
å på säcken en körje(korg), å på den låg dä ett nyste (nystan)
å på dä växte dä skog, å i skogen gick dä kor å bete. Va ä dä ?
Människokroppen med ben, mage bröst, huvud, hår och löss.

Va ä dä säm går äppför å nerför backe men likeväl ä
stille Gärdesgården ("Gärsgårn")

Svart säm jola runr säm sole mä sju hål i. Plättpannen.

Kött kör i lue(ludet), så dä fräs. Strumpa å benet.

Dä kom e tunne från främmande lann mä tu slags öl i.

Ägget.

sid 366

ACC. N:R M. 1948.....LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gud ser dä aldri, kungen sällan, men bönnen åfte.

Sin like.

Va ä dä säm fattige kester å mä, men den rike stäpper
i ficka ? Snor(e)n.

Två små springer före
å två store kommer ätter.

Di springer hastitt för sann
men hinner aldri varann.

Vangshjula.

Om dagen som en stege om natten som en orm. Kängsnöret.
Vart gick Jacob, när han va tolv år gammal ? In i sitt
trettonde.

Va gör tuppen, när han står på ett ben? Håller äpp
det andre.

Va heter den sterkeste utå alle drycker ? Vattnet,
för dä drar store verk.

Va ä dä för'en, säm var man tar i hann, men säm inte
helser på nånn ? Nyckeln.

Skämtfrågor.

"Vart ska du ta vägen ?" "Ja ska inte ta vägen, för
då får du ju inget te gå på."

"Ska du ha säm Stibergs gris ?" "Va fick han då ?"
"Ett slag på käften."

sid 367

sid 369

ACC. N:R M. 1948

Dubblätt

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Va ä höjden utå kvickhet?" "Dä ä te springe ikring
ett trä å bite sej själver i ryggslutet"

"Ha du sitt hus mä halmtak?" "Näej, men mä öga."

"Ha du sitt en herre mä galoscher?" "Näej, men mä
öga."

"Va ä klocka?" "Like mycke säm i går si här dags".

"Va ä klocka?" "Ett mekaniskt djur, som viser tiden".

"Går di klocke rätt?" "Näej, ho går runt".

"Va ä någe?" "Nittinindelen utå e mugge (mygga)."

"Va ä någe?" "Dä fete, säm blir på dä siste vattnet,
när en kockt e mugge i nittinie vatten ätter verandre."

"Ha du hört äm den där hästen, säm skulle bygge sej
e körke?" "Näej" "Ja dä ha inte ja heller"

"Åmej å Klåmej bodde i ett hus, då gick Åmej ut, vem
va inne?" "Klåmej" "Jasså, ska ja klå dej, dä ska gå an dä."

"Sej tupp, tupp men ingen höna."-- Tupp, tupp."

"Fru på Luna hade en hunn,
han hêt säm du säm ja,
säm alle djur i skogen va.
Va hette hunn?" --- Va.

Dä stog en hunn på Hunneberg,
Han skällde så dä hördes över hela skogen.
Hunns namn har ja redan nämnt.

Va hette hunn? Harja.

sid 369

sid 372